

בדין קטן בפרשת זכור

.א.

בכתבי זקננו רבנו בנימין זאב הכהן זצ"ל, מח"ס בז"ך-לבונה מובא ענין זה כלשונו, אות באות (המוסגר בסוגרים מרובעות [] הוא הוספה שלנו):

שו"ע או"ח תרפ"ה, עיי"ש טו"ז ס"ק ב בד"ה חייבים לקראתם מן התורה.

עיי"ש שהביא בשם מהרש"ל, וז"ל: וכתב רש"ל, דיראה מזה, שאין הקטן עולה למפטיר בפ' זכור. ואע"פ שהש"ץ קורא בתורה, מה בכך, בעיני בר חיובא לעלות, והוא ג"כ קורא בתורה, אלא שהש"ץ קורא בקול רם שלא לבייש. ואף בפ' פרה יש ליזהר, מאחר שבאותן תוס' יראה דהוא מדאורייתא וכ'. וכתב מו"ח ז"ל: ואינו נכון, דבקטן היודע למי מברכין ודאי שרי, אע"פ שהקטן קורא בקול רם, דהא קטן עולה למנין ז', וקריאת ס"ת בכל שבת היא דאורייתא מוידבר משה את מועדי וכ' כדאיתא בירושלמי וכ'. אלא שלא ה' סדר מיוחד לכל קריאה מלבד פ' זכור, ועזרא תיקן הסדר לכל הקריאות. ואפי' בקטן שאינו יודע למי מברכין, לא ידעתי למה לא יצאו בקריאת הש"ץ פ' זכור בקריאת ס"ת, דמאי נפקא מיני' בעולה לס"ת אם הוא קטן, עיקור החיוב ששמעו בקריאת התורה עכ"ל.

ולענ"ד דבריו צע"ג, ולא ידעתי לישבם. מאי ראי' מייתי מזה דקטן עולה למנין שבעה, דהא אע"פ שמוכח מירושלמי דקריאת התורה בשבת הוא דאורייתא [מובא ירושלמי זה גם בפוסקים ובראשם הרי"ף בסוף הפרק], אבל מודו כ"ע דלא ה' סדר מיוחד לכל קריאה, וגם מנין שבעה אינה מן התורה, דהא פליגי בה אמוראי בש"ס מגילה כ"ג [ע"א], הני ג' ה', וז' כנגד מי. ואיתא שם: כנגד שומרי הסף ורואי פני המלך, עיי"ש. והנה, אע"פ שאיתא שם בגמרא: הכל עולין למנין שבעה ואפי' קטן, הא פ"י שם הר"ן [דפי הרי"ף דף יג., ד"ה הכל עולין], וז"ל: ואפי' קטן - פ"י עולין להשלים קאמר, ולא שיהו(א) כלם קטנים ולא נשים, דכיון דלאו בני חיובא נינהו לא מפקי לגמרי וכ', עכ"ל. הרי כיון דמן התורה אינה רק חיובא לקרות בכל שבת ושבת בתורה, ודי מן התורה אם רק אחד קורא בתורה איזה פסוקים, רק רבנן תקנו

1. דברים אלו הוכנו כדיון בדברי זקננו, רבנו בנימין זאב בן רבנו שמואל הכהן זצ"ל, מח"ס בז"ך-לבונה, (כתי"ק תורת זאב דף ז-ז); ליום הזכרון הפ"ב שלו, ל' באדר ה'תשנ"ה.

לקרות שבעה, א"כ, עליות וקריאת הקטן בין ז' קרואים גדולים ודאי אינה רק מדרבנן. ולפי"ז, מאי ראי"י מייתי הב"ח לזה דמותר לקרות הקטן לפ' זכור שהוא דאורייתא, ממה דקוראין קטן בין ז' קרואים, הא זה אינו עולה בדאורייתא רק בקריאה דרבנן.

ועוד, מה זה שהקשה - למה לא יצאו בקריאת הש"ץ פרשת זכור, דמנ"מ [=דמאי נפקא מינה] בעולה לס"ת אם הוא קטן, עיקור החיוב שישמעו קריאת התורה, עכ"ל, הלא כיון שחיוב הפ' לקרות הוא מן התורה, א"כ קטן אינו עולה, כמו שלדברי הר"ן לעיל אינם רשאים לקרות כל ז' קרואים בשבת, כיון שקריאה מדאורייתא, וצ"ע.

ויותר קשים לי לענ"ד דברי הטו"ז שם שכתב, וז"ל: ולענ"ד דבקטן שאין יודע למי מברכין אין יוצאין ידי הברכה על ידו, ואין יוצאין ידי קריאה בלא ברכה וכ'. אבל ביודע למי מברכין, נראה דשפיר יוצאין וכ', עכ"ל. והוא תמוה לענ"ד, דהא בכל מצות קיי"ל דברכה אינה מעכבה שום מצוה. ואם מדאורייתא מצוה לקרות פ' זכור, מה יש לן לחוש לברכה, וצע"ג. ונלענ"ד כדברי רש"ל, דאין לקרות קטן, כיון שהקריאה היא מן התורה, ויש ליהזר בזה. אבל אמת, אם קרא קטן, אפי"ה יוצאין בקריאה שהקורא הש"ץ, ודו"ק.

עד כאן דברי זקננו הבז"ך לבונה.

ב.

נראה בפשטות ביאור מחלוקת הרש"ל והב"ח, דהנה דעת רש"ל שעיקר קריאת התורה היא זו שהעולה הוא גם הקורא, ולכך הוא גם מחוייב לקרות, ורק כדי שלא לבייש קרואים שאינם בקיאים בקריאה, תקנו רבותינו שבעל הקורא קורא לרבים, אך הוצאתו את הציבור ידי חובת הקריאה תליא בעולה (שקורא מטעם צדדי - כאמור - רק לעצמו), והוא מעין שליח של העולה, לקרות בתורה לציבור. ולכך, בקריאה שהציבור חייב בה, מוכרח העולה להיות בר חיובא באותו ענין.

ואילו דעת הב"ח, שאם נאמר שעיקר הקריאה היא של העולה, והבעל קורא הוא שליח שלו, אם-כן לא שבקת חיי לכל קריאה אחרת במשך השנה, שהרי כולם מדאורייתא, ולא אמרו על זכור שהוא מדאורייתא בדוקא, אלא רק שעזרא תיקן סדר קריאות בנוסף לפרשיית זכור שקבועה כבר מדאורייתא להקרא בסמוך לפורים. ואם דברי רש"ל נכונים - יטען הב"ח - הרי שבכל שבת, כאשר קטן עולה למנין הקרואים, כדאיתא בגמרא, לא יצאו הציבור ידי חובת קריאת התורה.

אלא לעולם, אין עיקר הקריאה בעולה ובקריאתו השקטה, אלא לעולם הכל הולך בתר הקורא בקול רם. אף אין בעל קורא זה שליח של איש, ולכך אפילו קטן שאינו יודע למי מברכין יכול לעלות לתורה, ולא יפגום זה בקריאה כלל. דסוף סוף הש"ץ הוא המשמיע הקריאה לציבור, ורק הוא צריך להיות בר חיובא.

ג.

ועל דחיית הב"ח את דברי רש"ל, הקשה זקננו הבו"ך-לבונה, שאף-על-פי דאליבא דירושלמי כל הקריאות הן דאורייתא, מכל-מקום, סדר העולים בה הוא מדרבנן, ואף קטן העולה, תקנו שיכול לעלות רק בתוך הקרואים, ולא כעולה ראשון ואחרון, שהם עיקר הקרואים, (שכך היה בתחילה, שעולה אחד היה מברך לפניה ולסוף הקריאה מברך שוב לאחריה). ובפרשת זכור לא שייך עולה קטן, והקריאה מדאורייתא לגמרי. ואם-כן, חזרו דברי רש"ל לדוכתיה, שקטן העולה לתורה בפרשת זכור מעכב הוצאת הציבור ידי חובת שמיעת פרשת זכור, אף אם הש"ץ בר חיובא. ונדחתה הוכחת הב"ח שאפשר ליתן לקטן שאינו יודע למי מברכין לעלות בזכור, מכיון שעיקר הקריאה נקבעת לפי העולה.

ד.

ומכל-מקום, הקשה זקננו, שהדעה האמצעית של הט"ז, שקטן כשר בתנאי שיודע למי מברכין, לא ברורה כלל. דממנ"פ, אם הקריאה תלויה בעולה, בעינן בר חיובא, ואילו תלויה בש"ץ, כמו שרצה להוכיח הב"ח, אפשר גם קטן שאינו יודע למי מברכין.

ומסקנת רבנו הבו"ך, שלכתחילה אכן כדברי רש"ל, שבעינן בר חיובא לעלות בפרשת זכור, אלא שאם עלה קטן, יצאו על-ידי הש"ץ עצמו. אך דברי הט"ז עדיין תמוהים הם.

ה.

עד כאן ביאור דברי הרש"ל, הב"ח, והט"ז, ודברי זקננו הבו"ך. ומכאן אנו חפצים לבאר חלוקת השיטות, ואת מסקנת זקננו, שלכאורה אף שהקשה על הט"ז בשל דעתו האמצעית, הנה לבסוף פסק שבדיעבד, הלכה כט"ז.

1.

והנה כתב המהרי"ל בשו"ת סימן קסז: "ומה שקורין הקטן מפטיר בפרשת המוספין, רבותינו התירו, הואיל והכל עולין למנין ז' אפי' קטן. וקצת לבי מגמגם על פרשת זכור". וכן הב"י בסימן רפב הביא לשון זו. וברמ"א סעיף ד': "וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בד' פרשיות שמוסיפין באדר, וכן נוהגים, אע"פ שיש חולקים". ומוכיחים באחרונים (כנסת-הגדולה, ובציץ-אליעזר חלק ז, קונטרס מיוחד על נושא זה), שהכוונה לשו"ת מהרי"ל בסימן קסז. והעלה הציץ-אליעזר הנ"ל שלזה נתכוון גם הרמ"א בלשון - "שיש חולקים". והמהרי"ל הוא מריה דהאי דינא.

ובמשנה-ברורה סימן רפב ס"ק כג כתב: "ואע"פ שפרשת זכור היא חובה מן התורה שישמענה כל אדם מישראל, והקטן שאינו מחויב בדבר אינו יכול להוציאם י"ח, מ"מ הרי עכשיו הש"ץ קורא ומשמיע לצבור ומציאם ידי חובתן. ויש מחמירין בדבר שלא לקרותו לקטן לפרשת זכור וכן לפרשת פרה, שי"א שגם היא מדאורייתא... ובתשובת פרח שושן העלה לעיקר דהקטן לא יקרא בד' פרשיות והביאו בחידושי רע"א. ואמנם גם בשאר מפטיר ג"כ דוקא בקטן שהגיע לחינוך שיודע לחתוך האותיות בטוב ודלא כאותן שמניחים קטנים הרבה לומר ההפטרה". ובשער-הציון שם ס"ק כז: "אבל אם אין הש"ץ קורא, אין הקטן בעצמו יכול לקרות".

2.

ומכל הנ"ל נראה לחלק בין עליה לתורה בזכור לבין ההקראה עצמה. דודאי לכו"ע את קריאת הזכור בתורה יכול לקרות רק גדול, שהרי אם קריאת הזכור היא דאורייתא, איך יצא הציבור ידי חובת שמיעת הקריאה מדין שומע כעונה, מקטן שאינו בר-חיובא במצוה זו כלל, ואם כן הדיון על איזה קטן, כגון שהביא שתי שערות, או שהגיע לחינוך, או שיודע לחתוך האותיות, (או שיודע ובקיא בקריאה מס"ת, שכבר העיר בביאור-הלכה כאן ד"ה בד' פרשיות, שמסברא צריך להיות גם הוא בגדול דוקא) - כל אלו לא נאמרו אלא לענין עליה לתורה, ובזה דוקא נחלקו השיטות. וכפי שכתב בשער-הציון הנ"ל.

והנה הרש"ל המובא בט"ז הנ"ל, סבירא ליה דאסור לקרות קטן, ונימוקו עימו, שאף-על-פי שגדול יקריא, מכל מקום, רק אנן נוהגים היום שאין העולה משמש גם כהבעל-קורא, כדי לא לבייש העולה שאינו יודע לקרות

בתורה, אך באמת מקור הדבר הוא שהעולה הוא גם הקורא. ודבריו תמוהים, דממנ"פ, אם הקטן גם קורא, אז הוא אינו מוציא הציבור ידי חובתו, ואילו אינו קורא, הכל הולך בתר הש"ץ, שאם הוא גדול ובר-חיובא, מוציא הציבור ידי חובתו. ובעצם זו מהות קושית הב"ח חותן הט"ז שהביא כן לעיל.

ח.

ונ"ל דעיקר מחלוקת רש"ל, הב"ח והט"ז, מה דרש"ל ס"ל כר"ן, שצריך גדול בקריאה מדאורייתא, ואילו הט"ז והב"ח ס"ל שאין צריך, היא כך:

האם ברכות התורה הנאמרות סביב קריאת התורה הן חלק מן המצוה או לא.

דהנה אם נאמר שהברכה היא חלק מן המצוה, הרי שהיא מעכבת, ואפילו גדול יקרא בתורה, מ"מ אם עלה קטן, לא יצא הציבור ידי חובתו. וזה כדברי הר"ן שכתב שם מדוע צריך עולה אחד גדול - "לפי שא"א לקורין האחרים שיצאו בברכתם". משמע שכיון שלא יצא הקורא ידי חובתו, כך גם הציבור לא יצא על-ידי הקורא שלא מוציא אפילו עצמו ידי חובתו.

ואם-כן, יש לברר את מה שהעלה כבר זקננו, אם אכן ברכת התורה לפני קריאת התורה היא כיחס ברכות המצוות למצוות, שלכתחילה יש לשמוע אותן, וא"כ אינה לעיכובא בדיעבד, אם לא שמע, או שיש לה קשר הדוק יותר לקריאת התורה.

והנה, פרשה שקורא כהן-גדול ביום-הכיפורים, מברך עליה כדרך שמברכים בבית-הכנסת. כך פסק הרמב"ם בהלכות עבודת-יום-הכיפורים ג ; יא, וכן המלך בפרשת הקהל, כפי שפסק הרמב"ם בהלכות חגיגה ג ; ד. וברכות אלו משמשות מן הסתם כברכות גם לקיום שתי המצוות הללו, ולא נתקנה ברכה מיוחדת למצוות אלו. ואם כן, גם כאן, ברכת התורה היא היא הברכה על מצות זכור. וזה מסביר לנו את שיטת הר"ן והרש"ל. ולא עוד, אלא שלא יוצא ידי חובתו דיעבד, וזה משום שאין זה רק מצד ברכה על המצוה, אלא גם משום מה שאפשר להסביר בדברי הר"ן, שקריאה והברכה הם מציאות אחת בקיום² המצוה עצמה, ולא רק דין

2. זה כנראה יתבאר בעיקר לפי דעת האחרונים שסוברים שברכת התורה בציבור היא-היא ברכת התורה שמדאורייתא (ולא ברכת התורה ביחיד). הלא המה הבאר-שבע (לסוטה לג, מא), וש"ת

ברכת המצוות יש לה. שכך הוא הסדר, שקריאת התורה יש לה דין ברכה לפני ולאחריה, ואינה רק משום ברכת המצוות, אלא גם חלק מסדר הקריאה בתורה שהיא כל מהותה של מצות זכור³.

ואילו הב"ח ס"ל, דלא הק דאין זו מציאות אחת של קיום מצוה, אלא שגם לכתחילה אינו מעכב, משום שברכת התורה שלפני זכור אינו מדין ברכת המצוות, אלא מדין ברכה שלפני כל קריאת התורה, שהיא חזי לאצטרופי בסדר הקריאה, אך אינה מעכבת כלל, ולכן גם כנגד דברי הר"ן שלא יכולים לעלות ז' קטנים, יטען שאינם כפשט דברי הגמרא שאומרת ש"הכל עולין למנין ז', ואפילו קטן".

והט"ז רק הוסיף על זה, שבאמת הברכה היא מדין ברכה שלפני המצוה, ולא מדין סדר קיום קריאת התורה, ולכן לכתחילה יכול קטן לעלות לזכור, רק שאם אינו יודע למי מברכין, טוב היה לו היו קוראים ללא ברכה כלל, ועכשיו משבירך, קלקל, משום שברכתו אינה ברכה והופכת הקריאה להיות לקריאה בעלמא, ולא לקריאה מס"ת.

ומסקנת זקננו היא שאכן לכתחילה טוב שיעלה גדול, כי הקריאה היא מדאורייתא, והברכה היא כברכת שאר מצוות דאורייתא, אלא שכיון שברכה אינה מעכבת, והקריאה ממילא הושמעה על-ידי גדול, בדיעבד יצאו. ואמנם קשיא ליה על הט"ז, שלכתחילה מעלה קטן (היודע למי מברכין), דהרי לכתחילה יש לשמוע גם הברכה, וכמו שאנו נוהגים בשאר מצוות דאורייתא, ונראה לי שס"ל הט"ז שכיון שאין קיום מצוה דאורייתא זו דזכור, דומה לקיום שאר מצוות דאורייתא, שכאן המברך הוא אחר מן המוציא ידי המצוה - בעל הקורא - ממילא בטל עיקר הענין של הברכה שלפניה, ויכול גם קטן לברך, רק שידע למי מברכין, כדי שלא לפגום במציאות הקריאה לגמרי. ודברי הט"ז עוד צריכים ודאי ביאור⁴.

משכנות-יעקב (סימן ס), וכן ראה שו"ת תורת-רפאל סימן ב. ונפק"מ בבירך יחיד בבוקר ברכות התורה, ואחר-כך נקרא לעלות לקריאה בציבור, שחייב לברך מן התורה, שברכתו ביחיד לא היתה אלא מדרבנן. ואם הברכה שלפני קריאת התורה היא דאורייתא, הרי שהיא חלק מן המצוה ממש והיא לעיכובא, ותוקפה כברכת המזון שהיא מדאורייתא. (שלא כמשנה-ברורה מ; ז; סק"א, שכתב: "וברכת התורה בצבור לכו"ע דרבנן, משום כבוד הציבור, שהרי כבר בירך בשחרית".)

3. מעתה מובנת ההוראה שמצאנו בדברי האחרונים (זר-השולחן ממנהגי החת"ס, ומובא ב"אגרת הפורים השנית" להרב חנוך זונדל גרוסברג), שהורו: "ונהגו להכריז קודם הברכה לפרשת זכור (ופרשת פרה), שיכוון כל אחד לצאת בברכה זו".

4. וראה עוד שו"ת הב"ח סימן קנח, אך שהסביר את שיטת המהרי"ל, וישב דעת עצמו על-פיה.